

อิทธิพลของท้าวจตุโลกบาลที่มีต่อสังคมพระพุทธศาสนาล้านนา Influence of the Four Guardian Gods on Buddhist Society in Lanna

จอมพน สมหวัง¹, พระสุกฤษฎี ปิยสีโล (ทะรินทร์)²

Jompone Somwung¹, Phra Sukrit Piyasilo (Tharin)²

โรงเรียนปัญญาวัฒน์¹, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา²

Panyawat School¹, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phayao Campus²

Corresponding Author, E-mail: so2jom@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาบทบาทท้าวจตุโลกบาลในคัมภีร์พระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับท้าวจตุโลกบาล ในสังคมล้านนา 3) เพื่อวิเคราะห์บทบาทท้าวจตุโลกบาลที่มีอิทธิพลต่อสังคมพระพุทธศาสนาล้านนา งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ซึ่งรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และชั้นทุติยภูมิจากตำราวิชาการ หนังสือต่าง ๆ จากนั้น นำมาวิเคราะห์เพื่อให้ทราบบทบาทของท้าวจตุโลกบาลที่มีต่อสังคมชาวพุทธล้านนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ท้าวจตุโลกบาลในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีบทบาทหน้าที่ในการคอยดูแลความเป็นไปในโลกมนุษย์ในวันธรรมสวนะ นอกจากนี้ ยังมีบทบาทเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตั้งแต่ก่อนประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ส่วนบทบาทเกี่ยวกับพระสาวก คือ การให้ความอุปถัมภ์พระสารีบุตรอาพาธก่อนนิพพาน และบทบาทเกี่ยวกับบุคคลทั่วไป คือ ตอนนางสุชาดาหุงข้าวมธุปายาส 2) ในด้านความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับท้าวจตุโลกบาลในสังคมล้านนา พบว่า เมื่อชาวล้านนาจัดงานบุญประเพณี ก่อนเริ่มงานมีพิธีขึ้นท้าวจตุโลกบาลเพื่อให้ช่วยปกป้องรักษาและอนุโมทนาบุญ ส่วนประเพณีที่เกี่ยวข้องกับท้าวจตุโลกบาล ประกอบด้วยประเพณีสงกรานต์ ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีปอยหลวง และประเพณีสืบชะตา 3) ในการ

วิเคราะห์บทบาทท้าวจตุโลกบาล พบว่า มีอิทธิพลต่อสังคมในพระพุทธศาสนาล้านนา ในด้านสังคม ด้านประเพณี ด้านพิธีกรรม ด้านศิลปกรรม

คำสำคัญ: ท้าวจตุโลกบาล; ชาวพุทธล้านนา; พระพุทธศาสนาในล้านนา

Abstract

This research article has three objectives: 1) to study the roles of the four Guardian Gods in Buddhist texts; 2) to study belief and tradition related to the four Guardian Gods; 3) to analyze the roles of the four Guardian Gods influenced on Buddhist society in Lanna. This documentary research is based on primary sources which collect data from Tipitaka, commentaries, etc. and secondary sources which collect data from texts, report papers, academic articles, etc. and then, analyzes data to find out the roles of four Guardian Gods that influenced to Buddhist society in Lanna.

The results are that 1) the four Guardian Gods in Buddhist texts play the roles to protect human beings on full moon day. In addition, their roles were related to the Buddha from birth until he attained Nibbana. The roles related to disciples were concerned with Venerable Sariputta who got sick. The four Guardian Gods had taken care of him until he attained Nibbana. Moreover, Sujata who cooked milk rice was helped by the four Guardian Gods to prepare it; 2) the belief and tradition which related to these Gods are found at the beginning of ceremony. People have invited the Gods to protect and get felicitous merit in their own ceremonies, for example Songkran Festival, House-warming Ceremony, Poyluang Celebration, and Prolonging Life Ceremony (Suebchata); 3)) the influence of these Gods on Buddhist society in Lanna is found in following aspects: 1) social; 2) traditional; 3) rite; and 4) fine art.

Keywords: Four Guardian Gods; Lanna Buddhists; Buddhism in Lanna

บทนำ

มนุษย์ได้พยายามค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องโลกและจักรวาลมายาวนาน ตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาจักรวาลประกอบด้วยภูมิ 31 ซึ่งแบ่งออกเป็นไตรภูมิ คือ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ ในแต่ละภูมิยังจำแนกออกเป็นชั้นตามลักษณะของผู้อยู่อาศัยในสวรรค์ ดินแดนอันเลิศล้ำด้วยกามคุณ โลกของเทวดา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553: 408) สวรรค์จัดอยู่ในกามาวจรภูมิ ตามปกติหมายถึง กามาพจรสวรรค์ คือ สวรรค์ที่ยังข้องเกี่ยวในกามคุณมี 6 ชั้น ประกอบด้วย 1) จาตุมหาราชิกา 2) ดาวดึงส์ 3) ยามา 4) ดุสิต 5) นิมมานรดี 6) พรนิมิตตวสวัตตี (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 19 ข้อ 168: 531) สวรรค์จึงเป็นคำที่คนส่วนใหญ่ที่นับถือศาสนามีความปรารถนาที่จะไปเกิดหรือไปสถิตอยู่ โดยสามารถพิจารณาได้จากความหมายของคำว่าสวรรค์ หมายถึง โลกของเทวดา เมืองฟ้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1143) ผู้ที่จะไปจุติบนสวรรค์ได้ต้องเป็นผู้ที่ประกอบบุญกุศลอันดีงาม ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดา ซึ่งเทวดาก็คือหมู่เทพหรือชาวสวรรค์

สวรรค์ในความเชื่อทางพระพุทธศาสนา แปลว่า ภูมิหรือ

ดินแดนที่มีอารมณ์เลิศด้วยดี สวรรค์ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีทั้งหมด 26 ชั้น ประกอบไปด้วยเทวโลก 6 ชั้น พรหมโลก 20 ชั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงสวรรค์ คือ ดินแดนอันแสนดีเลิศล้ำด้วยกามคุณ ภพภูมิอันเป็นที่อยู่ของเทวดา เป็นโลกที่อยู่อาศัยของกายละเอียด เป็นภพภูมิอันมีแต่ความสุขสมบูรณ์ด้วยทิพยสมบัติ ผู้ที่จะไปจุติบนสวรรค์ได้ต้องเป็นผู้ที่ประกอบบุญกุศลอันดีงาม สวรรค์ในที่นี้หมายถึง เฉพาะสวรรค์ชั้นกามาพจร คือ ชั้นที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม ซึ่งเรียกว่า ฉกามาพจรสวรรค์ จัดอยู่ในกามสุคติภูมิ คือ กามาวจรภูมิที่เป็นสุคติหรือภูมิที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม กล่าวคือแม้จะอยู่ในฐานะอันเป็นทิพย์เหนือกว่ามนุษย์ แต่ก็ยังเกี่ยวข้องกับกามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส เช่นเดียวกับมนุษย์ แม้กามคุณ 5 ของเหล่าเทวดาจะเป็นทิพย์มีความประณีตกว่ารูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสในโลกมนุษย์ก็ตาม กระนั้นก็มีอำนาจทำให้เทวดาหรือมนุษย์ที่เกี่ยวข้องเกิดลุ่มหลงได้เช่นกัน กามคุณ 5 จึงมีเสน่ห์ มีแรงดึงดูดให้มนุษย์และเทวดาวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ

เทวโลก (โลกสวรรค์) กับ มนุษยโลก (โลกมนุษย์) มีความสัมพันธ์กัน เช่น มนุษย์ทำความดีเพื่อให้ไปเกิด

บนสวรรค์ ส่วนเทวดาเมื่อหมดอายุไขก็กลับมาจุติที่โลกมนุษย์เพื่อสะสมบุญ เทวโลกที่มีความใกล้ชิดกับโลกมนุษย์ที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุด คือ จาตุมหาราชิก ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นที่ 1 มีมหาราชทั้ง 4 องค์ เป็นประธาน โดยปกครองในทิศทั้ง 4 หรือเรียกว่า ท้าวโลกบาล ผู้คุ้มครองโลก ซึ่งท้าวโลกบาลนั้นปรากฏอยู่ในศาสนาฮินดู และพระพุทธศาสนา โดยมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันออกไปตามความเชื่อของแต่ละสังคม ตามแนวความเชื่อพระพุทธศาสนา สถานที่ตั้งของสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกนับจากแผ่นดินโลกมนุษย์ขึ้นไปเบื้องบน 36,000,000 วา คิดเป็นโยชน์ได้ 46,000 โยชน์ จึงจัดสวรรค์ชั้นนี้ ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขายุคันธรทางทิศตะวันตกและตะวันออก ส่วนทิศใต้เป็นเขาสีเนรราชมีเมืองสวรรค์สำหรับเทพดาอยู่ 4 เมืองด้วยกัน แต่ละเมืองมีความกว้างและยาวเท่ากัน คือ 400,000 วา มีกำแพงทองล้อมรอบประดับประดาด้วยแก้ว 7 ประการ เทวดาผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชมี 4 องค์ เรียกว่า มหาราชทั้ง 4 บ้าง เรียกว่า จตุโลกบาลทั้ง 4 บ้าง เพราะเป็นผู้มีอำนาจดูแลรักษาโลกประจำทิศทั้ง 4 แต่ละองค์ประจำในแต่ละทิศและมีบริวาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 278: 171-175) ดังนี้

1) ทิศบูรพา มีมหาราชชื่อท้าวธตรฐ เป็นผู้ดูแลโดยมีพวกคนธรรพ์เป็นบริวาร

2) ทิศทักษิณ มีมหาราชชื่อท้าววิรุฬหก เป็นผู้ดูแลโดยมีพวกกุมภภัณฑ์เป็นบริวาร

3) ทิศประจิม มีมหาราชชื่อท้าววิรูปักษ์ เป็นผู้ดูแลโดยมีพวกนาคเป็นบริวาร

4) ทิศอุดร มีมหาราชชื่อท้าวกุเวร (เวสสุวัณ) เป็นผู้ดูแลโดยมีพวกยักษ์เป็นบริวาร

จึงกล่าวได้ว่า เทวดาเหล่านี้ อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด เพราะสถิตอยู่ทุกหนทุกแห่ง มนุษย์จึงรู้สึกยำเกรงและบูชาบวงสรวงเพื่อให้เทวดาเหล่านี้โปรดปรานและรักษาคุ้มครองหรืออำนวยการประโยชน์ที่ต้องการ ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้แผ่ส่วนบุญแก่เหล่าเทวดาที่สถิตอยู่ในที่นั้น ๆ เพราะเมื่อเทวดาได้รับไมตรีจิตเช่นนั้นแล้ว ก็จะเกื้อกูลตอบเช่นเดียวกับมารดาที่มีความเอ็นดูเลี้ยงดูบุตร ผู้ที่เทวดาเกื้อกูลแล้วย่อมประสบความสำเร็จก้าวหน้า

ในสังคมล้านนาเองมีความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาล ซึ่งเรียกว่า ท้าวทั้ง 4 โดยเชื่อว่า ท้าวทั้ง 4 คือ เทวดาผู้รักษาโลกทั้ง 4 ทิศ มีหน้าที่ดูแลความไปในโลกมนุษย์ ชาวล้านนาจึงมีความนับถือเป็นอย่างมาก สังเกตได้

จากการเริ่มประกอบประเพณีต่าง ๆ จะต้องกล่าวอัญเชิญท้าวจตุโลกบาลให้มาปกป้องคุ้มครองงานประเพณี เช่น ในการสร้างบ้านใหม่ การขึ้นบ้านใหม่ การเปิดร้านใหม่ ต้องอัญเชิญท้าวจตุโลกบาล ซึ่งชาวล้านนา เรียกว่า พิธีขึ้นท้าวทั้ง 4 ก่อนพิธีกรรมอื่น ๆ นอกจากนี้ ยังสังเกตได้จากการสร้างงานศิลปกรรม เช่น ภาพวาดในอุโบสถ ได้ระบุถึงท้าวจตุโลกบาลที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติในตอนต่าง ๆ ตลอดจนการสร้างงานสถาปัตยกรรม อาทิ รูปปั้นและแท่นบูชาของท้าวจตุโลกบาล จะเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาลปรากฏอยู่ควบคู่กับสังคมล้านนามาจนถึงปัจจุบัน จึงเป็นประเด็นที่น่าศึกษาถึงบทบาทของท้าวจตุโลกบาลหรือท้าวทั้ง 4 ที่เกี่ยวข้องกับงานประเพณี พิธีกรรม และศิลปกรรมของชาวล้านนา ด้วยเหตุผลและความสำคัญดังกล่าว จึงทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาบทบาทท้าวจตุโลกบาลในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องในสังคมล้านนา ตลอดถึงบทบาทที่มีอิทธิพลต่อสังคมในพระพุทธศาสนา ล้านนา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทท้าวจตุโลกบาลในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

2. เพื่อศึกษาความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับท้าวจตุโลกบาลในสังคมล้านนา

3. เพื่อวิเคราะห์บทบาทท้าวจตุโลกบาลที่มีอิทธิพลต่อสังคมพระพุทธศาสนา ล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้แบ่งวิธีดำเนินการวิจัยมีขั้นตอน ดังนี้

1. การวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับท้าวจตุโลกบาล ในเรื่องประวัติ บทบาท คติ ความเชื่อที่เกี่ยวกับท้าวจตุโลกบาล โดยใช้เอกสารอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) อันได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 นอกจากนี้ ยังสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับท้าวจตุโลกบาลจากเอกสารอ้างอิงในแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ หนังสือบทความ เอกสารวิชาการ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (อินเทอร์เน็ต)

2. วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล โดยการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการรวบรวมจากข้อมูล

เอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ จากนั้นจึงประมวลความ สรุปผลแล้วนำเสนอในรูปแบบการเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. บทบาทท้าวจตุโลกบาลในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า บทบาทของท้าวจตุโลกบาล ปรากฏในจตุมหาราชสูตรแห่งอังคุตตรนิกาย กล่าวถึง ท้าวจตุโลกบาลว่าทำหน้าที่คอยตรวจสอบดูแลความเป็นไปในโลกมนุษย์ ในวัน 8 ค่ำ 14 ค่ำ และ 15 ค่ำว่าในหมู่มนุษย์ที่เกื้อกูลบิดามารดา สมณพราหมณ์ และอยู่จำอุโบสถ ทำบุญกันมากหรือน้อย แล้วนำไปบอกกล่าวในสุธัมมาเทวสภาพบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 38: 195)

ผลศึกษาวิจัยยังพบอีกว่า ท้าวจตุโลกบาลมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยเหลือและปกป้องคุ้มครองพระพุทธเจ้า พระสาวก และพระพุทธศาสนา บทบาทเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า กล่าวคือ 1) ในคราวพระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์พระมารดา ท้าวจตุโลกบาล เข้าไปอารักขาเพื่อไม่ให้มนุษย์หรืออมนุษย์ได้เบียดเบียน พระโพธิสัตว์และพระมารดา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 19: 11-12) 2) เมื่อครั้งเสด็จออก

บรรพชา ท้าวจตุโลกบาลต่างพากันยินดีและมาช่วยอารักขาประจำตำแหน่งเท้าม้ากัณฐกะ 3) ในครั้งพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ประทับอยู่ใต้ต้นราชายตนะ มีสองพ่อค้า คือ ตปุสสะและภัลลิกะ เดินทางจากอุกกลชนบทมาถึงที่นั่น ได้นำข้าวสัตตผงข้าวสัตตูก้อนมาถวาย ขณะที่พระพุทธองค์มีพระราชดำริว่า พระตถาคตไม่ทรงรับภัตตาหารด้วยพระหัตถ์ ท้าวจตุโลกบาลทราบถึงพระพุทธอัธยาศัย จึงนำบาตรมาจากทิศทั้ง 4 ถวายแด่พระพุทธเจ้า และทรงอธิษฐานผสานบาตรทั้ง 4 เข้าเป็นบาตรเดียวเพื่อรับภัตตาหาร ส่วนบทบาทที่เกี่ยวข้องกับพระสาวก ปรากฏในคราวเมื่อพระสารีบุตรใกล้สิ้นสังขาร พระสารีบุตรปรารถนาที่จะโปรดมารดาเป็นครั้งสุดท้าย จึงทูลลาพระพุทธเจ้าเพื่อไปนิพพานที่บ้านเกิด ระหว่างทางมีอาการอาพาธตลอดเวลา ท้าวจตุโลกบาลจึงช่วยดูแลอาการอาพาธของพระสารีบุตร นอกนั้นยังมีบทบาทเกี่ยวข้องกับบุคคลทั่วไป เมื่อครั้งนางสุชาดาหุงข้าวมธุปายาส ท้าวจตุโลกบาลได้คอยรักษาเตาเพลิงทั้ง 4 ทิศ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมหลวงประพรมานุชิตชิโนรส, 2554: 97)

2. ความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับท้าวจตุโลกบาลในสังคมล้านนา

ชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ เรื่องฤกษ์ยาม มาตั้งแต่สมัยอดีต ในปัจจุบันก็ยังนำมาใช้ตั้งปรากฏในรูปแบบของพิธีกรรม กล่าวคือก่อนจะประกอบพิธีกรรม จะดูฤกษ์ยามที่เป็นมงคล นอกจากนั้น ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับคน เช่น เรื่องขวัญที่มีอยู่กับทุกคนตั้งแต่เกิด ถ้ามีขวัญอยู่กับตัวก็เป็นสิริมงคล มีความสุขสบาย มีจิตใจที่มั่นคง หากขวัญไม่อยู่กับตัวก็เป็นสาเหตุทำให้ไม่สบาย เจ็บไข้และล้มป่วย และยังมีความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิด ซึ่งเชื่อว่าหากได้ไปกราบไหว้พระธาตุประจำปีเกิดตนเอง จะเป็นสิริมงคลกับตนเอง ผลการศึกษายังพบอีกว่า ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ มีบทบาทต่อชาวล้านนามาก กล่าวคือการนับถือผีสังเทวดาทั้งหลาย เช่น เทวดาอารักษ์ เจ้าป่า เจ้าที่ ผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ ผีเจ้านาย และผีครู ซึ่งเป็นความเชื่อที่สำคัญต่อสังคมล้านนาที่ว่า ท่านเหล่านี้มีหน้าที่ขัดเกลาและควบคุมให้ผู้นอนอยู่กันอย่างมีระเบียบวินัย รวมทั้งรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี

นอกจากความเชื่อดังกล่าวแล้ว ผลการศึกษาพบว่า ชาวล้านนายังมีความเชื่อเกี่ยวกับท้าวจตุโลกบาลว่าเป็นเทวดาผู้คุ้มครองทิศทั้ง 4 มีหน้าที่คอยดูแลความเป็นไปในโลกมนุษย์ และคุ้มครองพระพุทธศาสนา เมื่อใดก็ตาม

ที่มีการทำบุญหรือจัดงานประเพณี ชาวล้านนาต้องเชิญท้าวจตุโลกบาลให้มาร่วมอนุโมทนาบุญ จากความเชื่อนี้ทำให้เกิดเป็นรูปแบบพิธีกรรมขึ้นท้าวจตุโลกบาลในงานประเพณีต่าง ๆ เช่น ในประเพณีปีใหม่สงกรานต์ ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีปอยหลวง ประเพณีแอกนาขวัญ ประเพณีสืบชะตาเมือง หรืองานมงคลอื่น ๆ จะมีการขึ้นท้าวจตุโลกบาลก่อนเริ่มงาน เพื่อเป็นการบอกกล่าวแก่ท้าวจตุโลกบาลถึงการทำบุญ และให้ท่านช่วยรักษาดูแลความเป็นไปในงาน ไม่ให้มีปัญหาอุปสรรค อันเกิดจากบริวารท่านหรือจากธรรมชาติ ดังนั้น ความเชื่อในเรื่องท้าวจตุโลกบาล มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและประเพณีของชาวล้านนามาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

3. บทบาทท้าวจตุโลกบาลที่มีอิทธิพลต่อสังคมพระพุทธศาสนา ล้านนา

จากการศึกษาพบว่า ท้าวจตุโลกบาลมีบทบาทในวิถีชีวิตของชาวล้านนาหลายด้าน ทั้งต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม โดยมีรายละเอียดบทบาทแต่ละด้าน ดังนี้

3.1 บทบาทด้านสังคม ทุกสังคมล้วนมีคตินิยมที่เป็นวิธีในการปฏิบัติที่สามารถขัดเกลาในสังคมได้ ท้าวจตุโลกบาลเป็นกระบวนการหนึ่งที่สามารถควบคุมสังคมให้ประพฤติ

ปฏิบัติไปในทิศทางและจุดประสงค์ ความเชื่อเดียวกัน ท้าวจตุโลกบาลมี บทบาทต่อสังคมล้านนา 2 ด้าน คือ 1) การส่งเสริมพระพุทธศาสนาในสังคม ล้านนาก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามาในล้านนา ซึ่งชาวล้านนามี ความเชื่อดั้งเดิมในหลักการดำเนินชีวิต อยู่ก่อนแล้ว กล่าวคือการนับถือสิ่ง เหนือธรรมชาติ การนับถือผีบรรพบุรุษ นับถือเทวดาอารักษ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งหลาย ดังนั้น เมื่อชาวล้านนาได้หัน มานับถือพระพุทธศาสนา ผู้ที่มีส่วนใน การเผยแผ่ในยุคนั้น จึงมีความคิดว่า หากนำแต่หลักธรรมมาเผยแผ่แก่ชาว ล้านนาโดยตรง เกรงว่าจะไม่ได้ผล และเป็นการยากที่จะให้ชาวล้านนาหัน มานับถือพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงคิด หาวิธีการที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้เข้าถึงจิตใจชาวล้านนา จึงได้ ประยุกต์เอาความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่น ที่มีอยู่ก่อนแล้วมาผสมผสานกับ หลักการในพระพุทธศาสนา โดยผสม กลมกลืนได้อย่างลงตัว 2) การสร้าง ความสามัคคีในสถาบันครอบครัวและ สังคม ความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาล ทำให้เกิดรูปแบบในการปฏิบัติที่เป็น รูปแบบเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นประเพณี ไต่กัตามที่มีพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวข้องกับ ท้าวจตุโลกบาล สังเกตได้จากการมี ส่วนร่วมทางสังคม มีความเกี่ยวข้อง ด้านจิตใจและอารมณ์ การปฏิบัติ

ร่วมกัน และการรับผิดชอบด้วยกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ทำให้เกิดความ สามัคคี เป็นการสร้างความสามัคคีใน สถาบันครอบครัวและสังคมไปด้วย

3.2 บทบาทด้านประเพณี ชาวล้านนาเมื่อจะทำกิจกรรมงานบุญ อาทิ ประเพณีปีใหม่สงกรานต์ ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีปอย หลวง และประเพณีสืบชะตา ก่อน ประเพณีงานมงคลดังกล่าวจะเริ่มขึ้น จะต้องมีการขึ้นท้าวจตุโลกบาล เพื่อ เป็นการบอกกล่าวแก่ท้าวจตุโลกบาล เป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อ ท้าวจตุโลกบาล และเพื่อความเป็นสิริ มงคลแก่ตนเองและญาติพี่น้อง โดย เชื่อว่าท่านจะลงมาปกป้องคุ้มครอง ภายในงานประเพณี เพื่อไม่ให้สิ่งชั่วร้ายหรือมารมาทำลายงานประเพณี ให้ งานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และ ร่วมอนุโมทนาในบุญ อีกทั้งยังเป็นการ สร้างความมั่นใจให้เจ้าของงานหรือผู้ มาร่วมงานประเพณีด้วย

3.3 บทบาทด้านพิธีกรรม พิธีขึ้นท้าวจตุโลกบาล เป็นพิธีกรรมที่ ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีต เพราะ ชาวล้านนาเชื่อว่าในแต่ละทิศมีเทวดา ประจำอยู่ ซึ่งเทวดาเหล่านั้นมีอิทธิพล ต่อญาติผี ปีศาจ สิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย ๆ เมื่อได้ปฏิบัติตามหลักพิธีขึ้นท้าวจตุ โลกบาลแล้ว ทำให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อ จิตใจ เกิดขวัญกำลังใจ เกิดความสบาย

ใจ ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขทั้งในเชิงปัจเจกชนและครอบครัว ตลอดถึงเป็นประโยชน์ในเชิงสังคมชุมชน

3.4 บทบาทด้านศิลปกรรม เพราะเหตุที่มีความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาล จึงทำให้ท้าวจตุโลกบาล มีบทบาททางด้านงานศิลปกรรม สังเกตจากสังคมล้านนามีการวาดภาพในอุโบสถ การสร้างรูปปั้นและแท่นบูชาของท้าวจตุโลกบาลอย่างประณีต และถือเป็นงานศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวล้านนา ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) ด้านจิตรกรรม ชาวล้านนานิยมวาดรูปเกี่ยวกับเรื่องราวทางพุทธประวัติ จุดมุ่งหมายเพื่อแสดงเคารพเชื่อถือเชิงสัญลักษณ์ตามภูมิปัญญาแบบชาวบ้าน เพื่อเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถจับต้องสัมผัสได้ เป็นการสื่อให้รู้ว่าเป็นท้าวจตุโลกบาล 2) ด้านสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับท้าวจตุโลกบาลมีอยู่มากมาย เช่น การสร้างแท่นบูชา (บางพื้นที่เรียกว่า ปราสาทเสาเดียว) เพื่อเป็นที่วางเครื่องสักการบูชา อาจจะทำด้วยวัสดุธรรมชาติ ซึ่งเป็นวัสดุที่หาง่าย เช่น ไม้ไผ่หรือต้นกล้วย มาตกแต่งอย่างวิจิตรงดงาม หรือสร้างแบบมั่นคงถาวรแล้วตกแต่งลวดลายอย่างวิจิตร

จุดมุ่งหมายของการสร้างปราสาทท้าวจตุโลกบาล ก็เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมในงานประเพณีต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบหรือเอกลักษณ์เฉพาะในท้องถิ่นล้านนา

อภิปรายผล

จากการวิจัยในครั้งนี้ จะเห็นว่า ท้าวจตุโลกบาลมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือและคุ้มครองพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะในด้านตัวบุคคลและสถาบัน ด้านตัวบุคคล เช่น บทบาทในการช่วยเหลือพระโพธิสัตว์สาวกสาวิกา ซึ่งการช่วยเหลือในด้านนี้จะปรากฏชัดเจนในสมัยพุทธกาล ส่วนด้านสถาบัน คือ บทบาทในการช่วยคุ้มครองพระพุทธศาสนา ซึ่งจะปรากฏในยุคหลังพุทธกาลไปแล้วเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเมื่อพระธรรมวินัยได้ก่อรูปแบบเป็นองค์กรที่เรียกว่าพระพุทธศาสนา และเผยแผ่ไปยังนานาประเทศ ความเชื่อด้านพิธีกรรมอันเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของศาสนา ก็ปรากฏสอดแทรกอยู่ในตัวองค์กร พิธีกรรมทางศาสนานี้เองที่ทำให้ความเชื่อที่เป็นนามธรรมกลายเป็นเรื่องรูปธรรมขึ้นมา เช่น ความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาลที่ช่วยเหลือคุ้มครองในสมัยพุทธกาล ได้มีบทบาทในการคุ้มครองช่วยเหลือในสมัยปัจจุบัน นั่นคือ การปรากฏตัวในพิธีกรรมทาง

พระพุทธศาสนา ดังที่ชาวล้านนามีการ
อัญเชิญมาร่วมก่อนทำพิธี และการ
สร้างให้เป็นรูปธรรมตามที่ปรากฏเป็น
จิตรกรรมฝาผนังในวิหารหรืออุโบสถ
รวมถึงการปั้น การแกะสลักเป็นแทน
สักการะ เป็นต้น ความเชื่อด้านนี้ไม่ใช่
ปรากฏเฉพาะในสังคมชาวล้านนา
เท่านั้น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
และภาคใต้เอง ก็ปรากฏความเชื่อเรื่อง
จตุโลกบาลเช่นเดียวกัน เช่น การสร้าง
รูปปั้นเทวดาที่เป็นนายทวารบาล ล้วน
เป็นความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาล
ทั้งสิ้น ดังจะเห็นชัดเจนจากความเชื่อ
เรื่องจตุคามรามเทพทางภาคใต้ที่เป็น
ความเชื่อเรื่องจตุโลกบาลอีกความเชื่อ
หนึ่ง หรือความนิยมบูชาท้าวเวสสุวัณ
ก็เป็นความเชื่อเรื่องจตุโลกบาลที่เน้น
เฉพาะท้าวเวสสุวัณ ผู้เป็นมหาราช
ปกครองดูแลในทิศอุดร

อย่างไรก็ตาม ท้าวจตุโลกบาล
ในพระพุทธศาสนามีคติที่เกี่ยวข้องกับ
หลักธรรมในเรื่องกฎแห่งกรรม การ
เกิดเป็นเทวดา จะเป็นท้าวจตุโลกบาล
หรือชั้นไหนก็ตาม ก็เพราะได้สร้างบุญ
กุศลเอาไว้จึงเกิดได้ แม้การนำท้าวจตุ
โลกบาลมาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทาง
พระพุทธศาสนา ก็เป็นกุศลโลกบาลใน
การสร้างบุญกุศลของชาวพุทธนั่นเอง
ดังนั้น ความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาล
ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้ถูก
ถ่ายทอดผ่านประเพณี พิธีกรรมอย่าง

แบบยล ซึ่งเป็นการทำให้เป็นส่วนหนึ่งของ
วิถีชีวิตชาวพุทธในแต่ละท้องถิ่น

ส่วนประเด็นการวิเคราะห์
บทบาทของท้าวจตุโลกบาลที่มีต่อ
สังคมชาวล้านนา จะเห็นว่า บทบาทที่
พบเห็นมี 4 ด้าน คือ ด้านสังคม ด้าน
ประเพณี ด้านพิธีกรรม และด้าน
ศิลปกรรม

ในด้านสังคม สามารถแยก
เป็น 2 ด้าน คือ 1) การส่งเสริม
พระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา ซึ่ง
เป็นการเผยแผ่หลักธรรมทาง
พระพุทธศาสนาผ่านพิธีกรรมโดยท้าว
จตุโลกบาลเป็นตัวเชื่อม หาก
เปรียบเทียบกับความเชื่อเรื่องท้าว
มหาพรหม อาจกล่าวได้ว่า ท้าวจตุ
โลกบาลมีบทบาทที่เด่นชัดกว่าท้าว
มหาพรหม เนื่องจากท้าวมหาพรหม
ถูกเชื่อมโยงในแง่การอาราธนาธรรม
และเรื่องพระพรหม 4 หน้า อัน
หมายถึง พรหมวิหารธรรม 4 ประการ
แต่ท้าวจตุโลกบาลมีบทบาทในแง่ที่ถูก
อัญเชิญมาปกป้องรักษาในช่วงทำ
พิธีกรรม และถูกปั้นให้สถิตประจำทิศ
ทั้ง 4 เพื่อดูแลรักษาพระพุทธศาสนา
การเชื่อมโยงท้าวจตุโลกบาลใน
ลักษณะดังกล่าว มีลักษณะสอดคล้อง
กับความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวกับเรื่อง
เส้นลับหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ
ของชาวบ้าน ซึ่งทำให้ท้าวจตุโลกบาล
กลายเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพยก

ย่องบูชา ดังนั้น ท้าวจตุโลกบาลจึงเป็นตัวแทนของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ทำให้ชาวบ้านสามารถสัมผัสได้ไม่ได้รู้สึกกลัวเหมือนสิ่งลึกลับในลักษณะของภูตผี ปีศาจแต่อย่างใด 2) การสร้างความสามัคคีในสถาบันครอบครัวและสังคม ในด้านนี้จะเห็นว่า ท้าวจตุโลกบาลเป็นตัวแทนของการร่วมมือร่วมมือก่อนการประกอบพิธี ชาวบ้านได้แสดงออกพร้อมเพรียงกันด้วยการอัญเชิญมาเป็นประธานในการทำคุณงามความดี เป็นสื่อสัญลักษณ์ว่าแม้กระทั่งเทวดาฟ้าดินยังต้องมาร่วมพิธีกรรม ซึ่งทำให้ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจในการประกอบพิธีกรรมยิ่งขึ้น

ในด้าน ประเพณี และด้านพิธีกรรม ถือว่าเป็นด้านที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีปอยหลวง ประเพณีสืบชะตา เพราะหากขาดประเพณีและพิธีกรรมแล้ว ความมีอยู่ของท้าวจตุโลกบาลก็อาจมีปรากฏแต่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และอาจไม่เป็นที่รู้จักและให้ความสำคัญก็ได้ แต่ประเพณีและพิธีกรรมได้ทำให้ท้าวจตุโลกบาลกลายเป็นเทวดาเหมือนเทพเจ้าของชาวจีนที่ทุกคนต้องกล่าวถึง และขาดไม่ได้ในการประกอบพิธี การอัญเชิญท้าวจตุโลกบาลจึงสื่อถึงคุณธรรมความกตัญญู กตเวทิตะของผู้จัดงาน สิ่งที่แสดงออกอย่างโดดเด่นอีกประการ คือ

การเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์โลกกับเทวโลก โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นตัวกลางเพื่อดำเนินตามพิธีกรรมหรือกิจกรรมที่วางไว้

ส่วนด้านศิลปกรรม จัดเป็นสื่อสัญลักษณ์ที่ถูกถ่ายทอดเป็นรูปธรรมมากที่สุด เนื่องจากการวาด การปั้น การแกะสลัก เป็นการรังสรรค์จากจินตนาการของศิลปิน โดยยึดคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ระบุคุณลักษณะของท้าวจตุโลกบาลไว้ การรังสรรค์งานด้านศิลปกรรมจึงเป็นเรื่องจิตวิญญาณของศิลปินที่ถูกถ่ายทอดจากความเชื่อที่มีคุณค่าทางทางพิธีกรรม สังคม และฝีมือของสกุลช่างนั้น ๆ ด้วย โดยเฉพาะช่างสกุลล้านนาที่มีความงดงามเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น ศิลปกรรมจึงเป็นบทบาทที่สะท้อนความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาลให้อยู่คู่ชาวล้านนาได้ยาวนาน ไม่แพ้วรรณศิลป์ที่ถูกจารจารึกเอาไว้

สรุป

จากการศึกษาทำให้ทราบว่า บทบาทท้าวจตุโลกบาลมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและความเชื่อของชาวล้านนาเป็นอย่างมาก สามารถสร้างขวัญและกำลังใจ เป็นแรงผลักดันให้ผู้เชื่อถือเกิดความมั่นใจในการที่จะฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาลยังเป็น

กระบวนการหนึ่งที่สามารถควบคุมสังคม ให้ประพฤติปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีความเชื่อและจุดประสงค์ เหมือนกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็น กระบวนการขัดเกลาสมาชิกในสังคมได้ ดีทางหนึ่ง ดังนั้น จึงไม่ควรอย่างยิ่งที่จะละทิ้งความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาล นี้ให้หายไปจากสังคมล้านนา トラบใด ที่ชาวล้านนายังมีความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาลอยู่พิธีกรรมขึ้นท้าวจตุโลกบาล

จะดำรงคงอยู่คู่สังคมล้านนาอย่างไม่เปลี่ยนแปลง สำหรับข้อเสนอแนะเพื่อ เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่าควรศึกษาในประเด็นที่ น่าสนใจ ดังต่อไปนี้ 1) ศึกษา เปรียบเทียบบทบาทของเทวดาใน พระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู 2) ศึกษาความเชื่อเรื่องเทวดาใน ล้านนา 3) ศึกษาเปรียบเทียบการขึ้น ท้าวจตุโลกบาลกับการตั้งศาลพระภูมิ

บรรณานุกรม

- ทวี เชื้อนแก้ว. (2541). *ประเพณีเดิม*, พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวล ศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมมิก.
- _____. (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาญาณธวัช ญาณพุทธโช. (2550). *ล้านนาวิจิตร*. น่าน: ม.ป.ท.
- มณี พยอมยงค์. (2547). *ประเพณีสิบสองเดือนของล้านนาไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 5. เชียงใหม่: หสน.ส.ทรัพยากรพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย เล่ม 10, 11, 19, 20*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมหลวงประไพมุนีศรีวิบูลย์. (2554). *ปฐมสมโพธิกถา*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- สมทรง บุญญฤทธิ์. (2525). *เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาและ วัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมบูชา.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ. (2539). *พจนานุกรมศัพท์ล้านนาเฉพาะคำที่ปรากฏ ในใบลาน*, พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์.